

BASLAWISH KLASS OQIWSHILARINDA ESTE SAQLAW PROCESSINIŪ ŪYRENILGENLIK DĀREJESI

Allamberganova Gulzar Bekbergenovna

Qaraqalpaqstan Respublikası

Qanlikól rayonu MShMBB ne qaraslı 11-sanlı uluwma bilim beriw mektebi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11083468>

Anotatsiya. Bul maqalada baslawish klass oqıwshılarında este saqlaw processiniŪ ūyrenilgenlik dārejesi, fizikalıq hām intellektual rawajlanıwı haqqında sóz etilgen.

Gilt sóz: baslawish klass, este saqlaw, mektep, intellektual, oqıtıwshı.

THE LEVEL OF ORGANIZATION OF THE PROCESS OF REMEMBERING IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Abstract. In this article, the level of organization of the memorization process, physical and intellectual development of elementary school students is discussed.

Key words: primary class, memory, school, intellectual, educator.

УРОВЕНЬ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ЗАПОМИНАНИЯ У УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ.

Аннотация. В данной статье рассматривается уровень организации процесса запоминания, физического и интеллектуального развития учащихся младших классов.

Ключевые слова: начальный класс, память, школа, интеллектуал, воспитатель.

Baslawish mektep jasına uqsas túrde ulıwma bilim beriw mektepleriniŪ 1-4-klasslarında oqıytúgın 6 -11 jaslı balalar kiredi. Biraq, kishi mektep oqıwshıları este saqlawınıŪ rawajlanıwı hām qásiyetleri haqqında aytpastan aldın, ulıwma alganda, bul jastağı balalardıŪ intellektual rawajlanıwınıŪ qásiyetlerin atap ótiw gerek.

Baslawish mektep jasındağı balanıŪ este saqlawı qabiletin, onıŪ dıqqatın bir pútkil retinde emes, bálkim bólek kórsetkishler boyınsha parıqlaw hām olardıŪ hár biri ushın balanıŪ este saqlaw haqqında gárezsiz juwmaq shıǵarıw gerek. Biraq, kóp yamasa az dārejede barlıq balalardıǵa tán bolıwı gerek bolǵan ulıwma ózgeshelikler bar.

Psixologlar hām oqıtıwshılar hár qanday jastağı balalar menen islesiwde olardıǵa itibar beriwleri múmkin.

Kishi mektep jası balalardıŪ fizikalıq hām intellektual rawajlanıwına salıstırǵanda tınısh esaplanadı. Balalarda miydiŪ aktiv-kognitiv jumısında jaqsılanıw, analitikalıq - sintetikalıq funkciyanıŪ rawajlanıwı baqlanadı. Jas oqıwshılar ele de óz jasına salıstırǵanda impulsiv bolıp tabıladı.

BalanıŪ psixologiyalıq dúzilisiniŪ qalıplesiwi hām ózgeriwine onıŪ ulıwma jańa iskerlik túri - mektepke keliwi úlken tásir kórsetedi. TúrmıstıŪ bul basqıshında onıŪ tiykarǵı iskerligi - bul ūyreniw, balanıŪ úlken kólemdegi maǵlıwmatlardı ózlestiriwi hām este saqlawı kerekligini kórsetedi. Bul iskerliginiŪ jańa túri hām sonıŪ menen birge úlken kúsh hām úlken kúsh jumsawdı talap etetúgın úlken jumıs.

Kishi jastağı oqıwshılardı tabıslı oqıtıw ushın qolay jay olardıŪ oqıw procesiniŪ ózine bolǵan qızıǵıwshılıǵı bolıp tabıladı. Solay etip, oqıtıw motivleri qalıpleseedi. Oqıw processinen zawıqlanatúgın balalar maǵlıwmatqa qızıqpaytúgın qatarlarına qaraǵanda jaqsılap eslep qaladı.

Aldingılarınında este saqlaw qabiletini jamanlaw dep aytıw múmkin emes. Zatlardıń bunday bayanı, birinshiden, processtıń ózi balalar ushın jasına ǵana qızıq emesligi, ekinshiden, olar este saqlaw processinde qıyınshılıqlarǵa dus keliwi menen baylanıslı bolıwı múmkin. Ekinshisine kelsek, sonı aytıw múmkin, bunday mashqalanı oqıtıwshı tárepinen usınıs etilgen maǵlıwmatlardı eslep qalıwdıń qolaylaw usılına járdem beretúǵın arnawlı usıllar hám qurallardan paydalanıw arqalı dúzetiw múmkin.

Erte balalıqtan balanıń este saqlawın rawajlandırıw procesi bir neshe jóneliste baradı.

Birinshiden, mexanikalıq este saqlaw az-azdan tolıqtırıladı hám logikalıq este saqlaw menen almastırıladı, bul túrmisliq tájiriyebeniń toplanıwı menen tolıq túsindiriwge boladı.

Ekinshiden, túwrıdan-túwrı este saqlaw nátiyjede tikkeley bolmaǵan este saqlawǵa aylanadı. Úshinshiden, balalıq dáwirinde basım bolatúǵın eriksiz este saqlaw, úlkeygende ıqtıyarlı este saqlawǵa aylanadı.

Óytkeni, insan úlkeygen soń oylawdı, oy-pikir júrgiziwdi, kerikli maǵlıwmattı málim kriteriyalar boyınsha ápiwayı qızıqlı maǵlıwmatlardan ajratıwdı úyrenedi. Ulıwma alganda, este saqlawdı rawajlanıwda eki genetikalıq jónelisti ajratıp kórsetiw múmkin: onıń barlıq civilizaciyalanǵan adamlarda, social rawajlanıw menen bir shaxsda onıń sociallasıwı, materiallıq hám ruwxıy bilimler menen tanısıw processinde az-azdan rawajlanıwı insaniyattıń materiallıq jetiskenlikleri.

Kishi mektep jasıtǵı oqıwshılardıń este saqlaw qabiletini rawajlandırıwda awızsha hám jazba sóylew zárúrli rol oynaydı. Sol sebepli de insan este saqlawdıń jetilistiriw procesi onıń sóylewiniń rawajlanıwı hám qalıplesiwi menen tıǵız baylanıslı bolıp tabıladı. Kishi mektep jasıtǵı oqıwshılardıń ıqtıyarlı este saqlawın rawajlandırıwda, bul jasta belgi hám este saqlawdıń simvollıq quralların, birinshi náwbette, jazba sóylew hám súwret sıızıwdı ózlestiriw menen baylanıslı taǵı bir tárepti ajratıp kórsetiw kerek. Jazba sóylewdi ózlestirip, jetilistiriw jáne bul hár qanday mekteptiń úshinshi klasına jaqınlaǵanda júz beredi, balalar belgi qurallarından paydalanǵan halda dáldalshı este saqlawı ózlestiredi. Biraq, hátte kishi mektep oqıwshılarında da bul process olardıń psixologiyalıq qásiyetlerine baylanıslı qadaǵalap bolmaydı. Bulardıń barlıǵı kishi mektep jasıtǵı oqıwshılardıń este saqlawdıń ıqtıyarlı formalarınıń mexanizmleri qalıplesken rawajlanıwdıń sheshiwshi basqışına tán bolıp tabıladı.

Birinshi klass oqıwshıları, sonıń menen birge, úlken jastaǵı mektepge shekemgi jastaǵı balalarda, balanıń túrmisindeǵı jaqtı, emocional tárepten bay hám zárúrli maǵlıwmatlar hám waqıyalardı qamtıp alıwshı derlik ideal dárejede rawajlanǵan qálegen este saqlaw iye. Bul hádiyseler jaqsı yamasa jaman bolıwına qaramastan, hár qanday narse menen baylanıswı múmkin.

Basqasha etip aytqanda, eń emocional túske aynalǵan zat, keyin balanıń ózligi hám sanasına óz izini qaldıradı. Múmkin, keleshekte sanasız dárejede alınǵan tásirler balanıń minez-qulqlarındaǵı qararlarında óz salmaǵına iye boladı.

Oqıw wazıypaları quramalılasqanı sayın, maǵlıwmatlar kóleminiń kóbeyiwi hám úyrenilip atırǵan materialdı analiz qılıw talapları sebepli " tek este saqlaw" sazlaması parametr ózin aqlawdı toqtatadı. Bul balanı este saqlawdı shólkemlestiriwdiń túrli usılların izlewge májbúr etedi. Kólemi kúnnen-kúнге artıp tapsımaldı este saqlawı qıyın boladı. Kóbinese, bul usıl qayta tákirarlaw - mexanik este saqlawdı támiyinleytúǵın universal usıl.

Baslawısh klasstan baslap bir waqtınıń ózinde úzliksiz hám qaytalawshı este saqlaw rawajlandırıladı, al keyininen operativ este saqlaw procesi payda boladı.[10] Sonı da atap ótiw kerek, intellektual miynet menen úzliksiz shuǵıllanátúǵın hám sol sebepli túraqlı túrde qaytalawdı menen shuǵıllanátúǵın úlkenler, eger qálese hám tiyisli intellektual miynet menen, materialdı júdá ańsat yadlawı múmkin, sonıń menen birge tańlanarlı dárejede hálisiz mexanikalıq rste saqlawdı isletedi. Demek, bunı yadlawdıń hár qanday tiri racional pikir júritetúǵın organizmniń ápiwayı usılı yamasa ózgesheligi menen anıqlama beriw múmkin. Yadlawdı úyreniw, úyretiw hám onıń ushın arnawlı dástúrler, oynılar, shınıǵıwlar hám basqalardı tańlaw kerek.

Baslawısh klaslarda oqıwshınan salıstırǵanda kishi kólemdegi materialdı ápiwayıǵana tákirarlaw talap etiletúǵın bolsa, este saqlawdıń mexanik usılı kerekli oqıw jugin jeńiwge múmkinshilik beredi. Biraq kóbinese bul mektep oqıwshıları ushın pútkil oqıw dáwirinde birden-bir bolıp qaladı. Bul, birinshi náwbette, baslanǵısh mektep jasında balanıń semantik yadlaw usılların ózlestirmegenligi, onıń logikalıq yadı jeterli dárejede qalıplespegenligi menen baylanıslı.

Avtor A. A. Smirnovning atap kórsetiwine qaraǵanda, barlıq psixik processler sıyaqlı este saqlawda da baslanǵısh mektep jasında sezilerli ózgerislerge ushraydı. Baslanǵısh mektep jası este saqlaw hám kóbeytiw qábiletiniń intensiv rawajlanıwı menen xarakterlenedi. Usınıń menen birge, yadlawdıń intensivligi tekǵana balanıń múmkinshiliklerine, bálki oqıtıwshınıń maǵlıwmattı yadlaw ushın ilajı bolǵanınsha qızıqlı hám qolay bolıwına qaratılǵan umtılıw-háreketler dárejesine baylanıslı. Sonday etip, bul óz-ara process dep aytiwimiz múmkin.

A. N. Leontievning pikirine kóre, kishi jastaǵı oqıwshılar vizual este saqlawdı (anıq maǵlıwmatlar, hádiyseler, shaxslar, zatlar, faktlar) kóbirek rawajlanǵan. Usınıń menen birge, oqıw processinde awızsha-logikalıq este saqlawdıń jáne de quramalı formaların (tariypler, xarakteristikalar, túsindirwler) rawajlandırıw ushın qolay sharayatlar jaratıladı.

Joqarıdaǵı psixologlardıń oy-órislerine tıykarlanıp, biz kishi jastaǵı oqıwshılar menen islewde maǵlıwmattı yadlawda eń jaqsı nátiyjege erisiw ushın vizual usıllardan, video (audio) fayllar, tarqatpa materiallar hám basqalardan paydalanıw logikalıq jaqtan túwrı keledi, degen juwmaqqa keliwimiz múmkin.

Baslawısh mektep jasında balalar este saqlawı qábilyeti eki jóneliste rawajlanadı: ıqtıyarıy hám mazmunlı. Ayırmashılıǵı sonda, birinshi jaǵdayda este saqlaw óz-ózinen júz beredi, biraq asociaciyalar, janlı kórgezbeli qurallar sebepli, basqasha etip aytqanda, usınıs etilgen maǵlıwmatlar bala ushın qanday da qızıqlı bolǵanlıǵı sebepli. Biraq geyde balalar ózleri ushın qızıq bolmaǵan maǵlıwmatlardı mazmunlı túrde este saqlawǵa majbúr boladı, sebebi bul olardan sharayat hám tálim procesi talap etedi. Bul mánisli yamasa, sonıń menen birge, májburiy yadlaw dep ataladı.

Jas oqıwshılar tárepinen maǵlıwmattı ıqtıyarıy tabıslı yadlaw ushın shártler tómendegiler bolıp tabıladı:

- yadlanǵan materialdıń áhmiyeti hám mazmunın ańǵarıw;
- awızsha-tekstli materialdaǵı rejeni, onıń hár bir bólegi mazmunındaǵı tayansh sózlerdi anıqlaw, materiallı diagramma, keste, diagramma, sızılma, (obrazlı) vizual suwret formasında usınıw;
- yadlanǵan materialdıń mazmunı hám paydalanıw múmkinshiligi, onıń yadlaw temasınıń tájiriyesi hám baǵdarı menen baylanıslılıǵı;

- materialdın emocional hám estetik toyınǵanlığı;
- bul materialdı málim sharayatlarda (mısalı, sabaqǵa juwap beriwde) tákirarlaw zárúrligi haqqında ornatiw;

- zárúrli maqsetlerge erisiw quralı bolıp xızmet etetúǵın material balanıń aktiv intellektual iskerligi ob'ekti esaplanadı.

Rus psixologlarınıń pikirine kóre, iqtıyariy este saqlaw ushin shártler tómendegiler bolıp tabıladı:

- balanıń qabıl etiwdiń hár qanday tárepine tásir kórsetiwi múmkin bolǵan kúshli hám sezilerli fizikalıq eskertiwler (oq dawısı, projektordıń jaqtı nurı);

- orientaciya iskerliginiń kusheytiwine alıp keletúǵın barlıq zatlar (háreket, process, hádiysediń toqtap qalıwı yamasa qayta baslanıwı, fonǵa qarama-qarsılıq hám basqalar);

- málim bir shaxs ushin eń zárúrli bolǵan tırnaw ózgesheligi beretúǵın faktorlar (mısalı, juwapkerli bala ushin bunday ózgesheligi beretúǵın oqıtıwshınıń bahası yamasa bayanatı, onıń pikiri bolıwı múmkin);

- jaqtı bahalaytúǵın sezimiy reńge iye bolǵan ózgesheligi beretúǵın elementler bul adamdıń mútajlikleri menen eń kóp baylanıslı bolǵan zat;

- jedel iskerlik ob'ekti bolǵan hámme zat (mısalı, sheshiw ushin uzaq waqıt talap etiletúǵın shınıǵıwlardıń shártleri iqtıyarsız hám uzaq waqıt este qaladı).

Kishi jastaǵı oqıwshılardıń ayrıqsha ózgesheligi sonda, olar yadlangan maǵlıwmattı sózbe-sóz aytpastan tákirarlawǵa háreket etedi. Sonıń sebebinen, bul jas basqıshında balanıń tekǵana kerekli maǵlıwmatlardı yadlawın, bálki onı qanday orınlawın da baqlaw zárúrli bolıp tabıladı. Baslawısh klass oqıwshıları ne haqqında aytıp atıǵanın túsiniwine isenim payda etiw júdá zárúrli bolıp tabıladı.

Baslanǵısh mektep oqıtıwshınıń zárúrli wazıypalarınan biri bul balalardı málim mnemonik usıllardan paydalanıwǵa úyretiw bolıp tabıladı. Bul, birinshi náwbette, tekstti semantik bólimlerge bolıw (ádetde olar ushin temalardı oylap tabıw, joba dúziw), tiykarǵı semantik sızıqlardı baqlaw, semantik sózlerdi ajıratıp kórsetiw, olardıń mazmunın anıqlastırıw ushin teksttiń burınnan berli o'qılǵan bólimlerine qaytıw, intellektual o'qılǵan bólekti eslew hám dawıs shıǵarıp oynaw hám barlıq materialdı aytıw, sonıń menen birge, este saqlawdıń aqılǵa say usılları.

Joqarıdagılardan kelip shıqqan halda sonı atap ótiw múmkin, baslawısh mektep jasında maǵlıwmatlardı este saqlawdıń túrli usılları aktiv qalıplesedi. Este saqlawdıń rawajlanıwı oqıw materialın yadlaw zárúrshiligi menen baylanıslı. Soǵan kóre, iqtıyarlı este saqlaw aktiv qalıplesedi. Tekǵana neni eslew, bálki qanday eslew de zárúrli boladı. Sistemalı túrde este saqlaw qábileti jas oqıwshılardıń jańa iyelegen qábiletine aylanadı.

Este saqlaw psixikalıq kognitiv processler arasında ayrıqsha orın tútadı. Kóplegen izertlewshilerdiń este saqlawdı aqırǵa shekem dep atalatúǵın ózgeshelikke iye dep tariypleydi.

Bul kesilisen belgi psixik processlerdiń úzliksizligin támiyinleydi hám barlıq biliw processlerin birden-bir bir ulıwmalıqqa birlestiredi. Erte balalıq dáwirinde este saqlaw tiykarǵı intellektual funkciya bolıp, oǵan baylanıslı bolǵan barlıq basqa funkciyalar baylanısqan. Jas balanıń oylawı kóp tárepten onıń este saqlawı menen belgilenedi hám tikkeley yadqa baylanıslı halda rawajlanadı. Jas bala ushin pikirlew eslew, yaǵnıy óziniń aldınǵı tájiriyesine, onıń

modifikაციyalarına tayanishni ańlatadı. Júdá erte jasta pikirlew este saqlawı menen joqarı korrelyaciyanı kórsetedi. Bala dađı túsiniqlerdiń tariypi yadqa tiykarlanadı.

Balanıń tájiriybesi hám este saqlawda hújjetlestirilgen tájiriybesiniń tikkeley tásirini, rawajlanıwdıń dáslepki basqıshlarında balanıń pikirlewdiń pútkil dúzilisin tikkeley belgileydi.

Rawajlanıwdıń basında pikirlew emes, atap aytqanda, abstrakt pikirlew emes, bálki rawajlanıwdıń basında belgileytúgim moment balanıń este saqlawı bolıp tabıladı.

Juwmaqlap aytqanda tiykarınan psixologiyada este saqlaw processini haqqındağı úyreniwleri berilgen bolıp, birinshi paragrafımızda bolsa, este saqlaw processiniń psixologiyalıq ádebiyatlarda úyrenilgenligi ashıp berilgen. Bunda, pán predmeti sıpatındağı rawajlanıwı hámde este saqlaw tarawında tómendegi tiykarǵa processler: este alıp qalıw, este saqlaw, eske túsiriw hám umıtıw bir-birinen parıqlanıwı, bul processler xızmette quram tabıwı hám belgileniwini haqqında maǵlıwmatlar berildi. Belgili bir materialdı este alıp qalıw ómirlik xızmeti dawamında individual, yaǵnıy shaxsıy tájiriybeni jıynaw menen baylanıslı boladı. Toplangan tájiriybeden keyingi xızmette paydalanıw qayta eske túsiriwdi talap etedi. Málim bir materialdıń jumısta qatnaspay qalıwı yadımızdan shıǵarıwǵa alıp keledi.

REFERENCES

1. Ахмадуллин Ш.Т., Ахмадуллин И.Т. Развиваем мозг. Книга о том, как тренировать логику и улучшить мышление у детей 7-12 лет.– М.: Филиппок. 2019. - 192 с. Подробнее: <https://www.labirint.ru/books/703295/>
2. Бердиев Г. Бошланғич синф ўқувчиларида шахслараро муносабатларнинг ўзига хос хусусиятлари (Ақлий ривожланиши сустлашган болалар мисолида). Пс.ф.н.... дис. ЎзМУ. – 2000, -152 б.
3. Бердиева Г. Психологиянинг сўнги ютуқлари. Тошкент, 2012, - 48 б.
4. Блонский П.П. Память и мышление. В кн.: Избранные психологические произведения. -М.: Педагогика, 2001. -547 с.
5. Бозорова М.Қ. Кичик ёшдаги мактаб ўқувчиларида дўстлик ўртоқлик ҳиссини тарбиялашда халқ анъаналаридан фойдаланиш (Ўзбек халқ эртақлари воситасида) Пед. ф. ном.... дис. Тошкент.1994. -156 б.
6. Hojamuratov Q. B. ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF FINE ARTS IN SCHOOLS //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 333-336.